

edilmesi şartını ileri sürdü. Bu teklifi de kabul eden Afşin, kumandanlarına savaşı durdurmaları için emir gönderdiği sırada Beşir et-Türkî idaresindeki Ferganalılar'ın şehre girdiğini öğrendi. Bunun üzerine bütün ordu hücumu geçerek Bezz'e girdi. Şehir içinde şiddetli sokak çarpışmaları başladı ve Bâbek'in sayıları yakıldı. Bu karışıklıklardan faydalanan Bâbek kaçmaya muvaffak oldu. Bez üç gün süreyle yağma ve tahrip edildi.

Bezz'in ele geçirilmesi tarihini kaynaklar gün farkı ile vermektedirler. Taberî 20 Ramazan 222 (26 Ağustos 837) tarihini kaydetmekte, Ya'kübî umumi hücumun 9 Ramazan'da (15 Ağustos) başladığını yazmakta, Mes'ûdî ise gün belirtmeden Bezz'in Ramazan (Ağustos) ayında ele geçirildiğini bildirmektedir.

Bâbek'in kaçtığı anlaşıncı Afşin onu takibe 500 kişilik bir birlik gönderdiği gibi geçmesi muhtemel bölgelerin idarecilerine mektuplar yazarak Bâbek'i yakalayanlara büyük mükâfatlar vereceğini bildirdi. Bâbek Bizans imparatoruna sığınmak istiyordu. Kendisini takip eden birlikler onu bir yerde kısırdılar, sa da ellerinden kaçırdılar. Nihayet Sehl b. Simbat adlı bir Ermeni'nin yanına sığınan Bâbek, Afşin'e gönderilen haber neticesinde bir av partisi sırasında yakalandı. Afşin Berzend'e döndüğü sırada Bâbek de oraya getirildi. Durum halifeye bildirilip ondan alınan emir üzerine Sâmerre'ya hareket edildi. Bâbek 3 Safer 223 (4 Ocak 838) tarihinde halifenin huzurunda ve halkın önünde önce kol ve bacakları kesilmek suretiyle idam edildi.

Bâbek'in yakalanıp idam edilmesi İslâm âleminde umumi sevince vesile olmuştur. Halife Mu'tasım müslüman hükümdarlara zafernâmeler göndererek (Kalkaşendî, VI, 387 vd.) bu büyük tehlikenin bertaraf edildiğini bildirmiştir. Yirmi yıldan beri devletin başına büyük galeleler açmış olan Bâbek'in yakalanmasında gösterdiği büyük askerî kabiliyet Afşin'e halife nezdinde büyük itibar sağlamış ve kumandanlar arasında birinci sırayı almasına yardım etmiştir.

Bâbek'ten önceki Hürremîler ve bunların devamı olan Bâbekîler'in inançları hakkında, bizzat kendilerince yazılmış eserler bulunmadığından, bu konudaki bilgiler İslâmî kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynakların hepsinde bu kişinin "Bâbek el-Hürremî" şeklinde anılması,

Bâbekîyye'nin, Hürremîyye'nin devamından ibaret olduğunu gösterir. İbnü'n-Nedîm'in, Hürremîyye'yi Muhammîre ve Bâbekîyye adlarıyla ikiye ayırması, itikadî farklılığa dayalı bir ayırmadan çok, lider değişikliğine göre yapılmış bir ayırım olmalıdır. Nitekim *el-Fihrist*'te (s. 406) Bâbek'in Hürremîyye'de ihdas ettiği şeyler diye gösterilenler, Bâbek'in ilâhlık iddiası hariç (aş. bk.) itikada taalluk etmeyip, şiddet yolunu benimseyen siyasî taktik değişikliklerinden ibarettir. Abdülkâhir el-Bağdâdî ise Muhammîre diye de adlandırdığı Hürremîyye'yi Bâbekîyye ve Mâzyârîyye adlarıyla iki kola ayırmış, ancak bu iki kol arasında itikadî bir ayrılık olduğuna işaret etmemiş; sadece Mâzyâr'in Muhammîre'yi Cürçân'da ihdas ettiğini belirtmiştir (*el-Farâğ*, s. 266-269). İbnü'n-Nedîm, Muhammîre'nin ilk temsilcisinin Mezdek olduğunu belirtirken (*el-Fihrist*, s. 406), İbn Hazm ve Kazvî'nî gibi başka müellifler de Bâbek'in Mezdekîyye'yi ihya etmek için çalıştığını kaydetmişlerdir.

Bâbekîler'in itikad ve yaşayışları hakkında İslâmî kaynaklarda verilen mâlûmata göre bunlar *tenâsuh**a inanıyorlardı (Makdisî, IV, 30). Selefleri olan Hürremîler'in, yeryüzünde daima bir peygamber bulunacağı, peygamberliğin irsiyet ve *hulûl** yoluyla intikal ettiği şeklindeki inançlarına uygun olarak Bâbek'in peygamber olduğunu da öne sürmüşlerdir. Osman Turan, Bâbekîler hakkındaki bu son bilgiyi (Makdisî, III, 8; IV, 30-31), İbnü'n-Nedîm'in, Bâbek'in ilâhlık iddiasında bulunduğu şeklindeki kaydına göre (*el-Fihrist*, s. 406) gerçeğe daha yakın bulmaktadır (İA, II, 173). Bağdâdî'nin verdiği bilgiye bakılırsa Bâbekîler, çocuklarına Kur'an'ı öğretmekle birlikte kendi aralarında namaz kılmaz, ramazan orucunu tutmaz, kâfirlerle cihad etmeyi gerekli görmezlerdi (*el-Farâğ*, s. 269). İçki içmeyi ve zora dayanmaması şartıyla gayri meşrû cinsel ilişkiyi mubah gören Hürremîler, bu ve benzeri uygulamalarıyla hedonist (kaba hazcı) bir ahlâk felsefesi benimsemişlerdi. Gerek Bâbek gerekse onun selefi olan Cavidân, birer Fars milliyetçisi olup, Arap ve İslâm kültürünün İran'da yayılmasını önlemek için çalışmışlardır. Bu sebeple müslümanlara karşı Bizans'la iş birliği yapmışlar, İslâmî fetihleri kin ve nefretle karşılamışlar, devleti içten çökertmek ve hâkimiyeti ele geçirmek için, müslümanların gayri müslimlerle savaş durumunda olduğu zamanlardan daima yararlanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1866, s. 329; Dineverî, *el-Ahbârü't-tuvâl*, s. 402; Ya'kübî, *Târîh*, II, 473, 474, 477, 575-579; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 1175-1233; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-z-zeheb* (Meynard), IV, 58; VII, 123-126; a.m.f., *et-Tenbîh*, s. 353; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, III, 8; IV, 30-31; VI, 114-118; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 22; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 406-407; Bağdâdî, *el-Farâğ* (Abdülhamîd), s. 266-269; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 250, 251, 258; Şehristânî, *el-Milel* (Vekîl), II, 54; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 447-472; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (nşr. A. Sâlihânî), Beyrut 1890, s. 139-140; Deylemî, *Mezhebü'l-Bâtîniyye*, s. 24-25; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VI, 387-391; Gholam Hossein Sadighi, *Les Mouvements religieux Iraniens*, Paris 1938, s. 186-229; Said Nafîsî, *Bâbake Korrâmîn*, Tahran 1342 hş./1963; Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 142-148; Hasan İbrahim, *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1983, II, 108-111; İzmirli İsmail Hakkı, "Dürzi Mezhebi", *DİFM*, sy. 2 (1926), s. 47; Abdul Haq, "Historical poems in the Divan of Abi Tammam", *IC*, XIV (1940), s. 17-29; E. M. Wrighte, "Babak of badhah and al-Afshin during the Years 816-841 A.D.", *MW*, XXXVIII (1948), s. 43-59, 124-131; Ehsan Yarshater, "Mazdakism", *CHIr*, III/2, s. 1004-1015; Faruk Sümer, "Abbâsiler Döneminde Orta Asya'lı Bir Prens: Afşin", *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 654-657; Osman Turan, "Bâbek", *İA*, II, 170-174; D. S. Margoliouth, "Hurremiyye", *İA*, V/1, s. 596; D. Sourdel, "Bâbak", *El²* (Fr.), I, 867; Ğ. H. Yûsofi, "Bâbak Korrâmî", *Elr*, III, 299-306.

HAKKI DURSUN YILDIZ

BÂBEKİYYE

(البابكية)

İslâm dışı bazı inançları benimseyen Bâbek el-Hürremî'nin görüşlerini benimseyenlere verilen ad (bk. BÂBEK).

BÂBERTİ

(البابرتي)

Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Misrî (ö. 786/1384)

Tanınmış Hanefî fakihi.

710'dan (1310) sonra doğdu. Memleketi olan Bayburt'a (Arapça kaynaklarda Bâbirt) nisbetle Bâbertî, Anadolu'ya nisbetle Rûmî, Mısır'da (Kahire) vefat etmiş olması sebebiyle de Mısır nisbeleriyle anılmaktadır. Süyûtî ve ondan nakilde bulunan Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ile Leknevî gibi âlimlerin onu Bağdat yakınlarındaki Bâbertâ köyüne nisbet etmeleri, buradan yetişen âlimlerin de Bâbertî nisbesiyle anılmış olmalarından kay-

naklanmaktadır. Rûmî nisbesi de onun Bâbertâ'ya değil Bayburt'a nisbet edilmesi gerektiğini teyit etmektedir.

Tahsil hayatına Anadolu'da başlayan Bâbertî daha sonra Halep'e, oradan (740'tan [1339] sonra) Kahire'ye giderek Kâkî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Mahmûd b. Abdurrahman el-isfahânî ve İbn Kudâme el-Makdisî gibi meşhur âlimlerden ders okudu. Fıkıh ilminde hocası olan Kâkî kanalıyla Ebû Yûsuf'a kadar uzanan bir zincir içinde yer almaktadır.

Fıkıh, hadis, kelâm ilimlerine, ayrıca Arap dili ve edebiyatına bu alanlarda eser verecek kadar vâkıf olan Bâbertî, aralarında Seyyid Şerif el-Cürcânî, Molla Fenârî ve Bedreddin Simâvî gibi tanınmış âlimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştirmiştir. Hanevî mezhebinin muhakkik âlimleri arasında önemli bir yere sahip bulunan ve kaleme aldığı beş ayrı risâlede bu mezhebin tercih ve taklit edilmesi gereğini savunan Bâbertî (*Şerhu 'Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, s. 17), aynı zamanda Mâtürîdî itikad ekolünün de güçlü muhakkik ve şârihlerinden biridir.

Kendisine defalarca yapılan kadılık tekliflerini reddetmesine rağmen devlet yöneticileriyle iyi ilişkiler kurmuş, Sultan Berkuk ve Emîr Şeyhû'dan büyük saygı görmüştür. Nitekim Emîr Şeyhû tarafından, yaptırdığı hankahın (Şeyhüniyye) meşihatlığına getirilmiş ve ömrünün sonuna kadar burada öğretim faaliyetleriyle meşgul olmuştur. 19 Ramazan 786'da (4 Kasım 1384) öldüğünde de bu hankaha defnedilmiştir. Bununla birlikte Bayburt yöresi halkı kabrinin Aşağıkırzı (Bayburt) köyünde olduğuna inanmaktadır.

Eserleri. Bâbertî'nin kırkı aşkın eseri bulunmaktadır. Bunlardan yayımlananlar şunlardır: 1. *el-İnâye*. Merginânî'nin meşhur eseri *el-Hidâye*'nin önemli şerhlerinden biri olup başta Sığnâkî'nin *en-Nihâye*'si olmak üzere çeşitli *el-Hidâye* şerhlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Dil, gramer ve fıkıh usulü yönünden tahlillerin yapıldığı, delillerin değerlendirildiği eserde yer yer diğer şârihler tenkit edilmiştir. Şerhte zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerine temas edildiği gibi Ebû Hanîfe ve talebelerinin ictihad ve delilleri değerlendirilirken sonraki Hanevî âlimlerin tercihlerine de yer verilmektedir. Sâdî Çelebi ve Muhammed b. İbrâhim ed-Dürûrî'ye ait iki hâşiyesi bulunan eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Kalkûta 1831, 1837, 1840; Bulak 1315-1318; Kahire 1356 [İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr*'i, Kurlânî'nin *el-Ki-*

fâye'si, Sâdî Çelebî'nin hâşiyesi ve Ahmed Şemseddin Kadızâde'nin *Fethu'l-kadîr* tek-milesi *Netâ'icü'l-efkâr* ile birlikte sekiz cilt halinde); Kahire 1319 [aynı eserlerle birlikte dokuz cilt halinde]; Kahire 1970 [*Fethu'l-kadîr*, Sâdî Çelebî hâşiyesi ve Kadızâde tek-milesi ile birlikte on cilt halinde]). 2. *Şerhu 'Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*. Tahâvî'nin *el-'Akîdetü't-Tahâviyye* diye de meşhur olan *'Akîdetü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* adlı eserinin şerhi olup kelâm ve akaidle ilgili dokuz telifinden en önemlisidir. Eser Arif Aytekin tarafından nêşredilmiştir (Küveyt 1409/1989). 3. *Şerhu't-Telhiş*. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin belâgatla ilgili meşhur eseri *Miftâhu'l-'ulûm'a* Hatîb el-Kazvîni'nin yaptığı *Telhişü'l-Miftâh* adlı hulâsa ve şerhin şerhidir (nşr. M. Mustafa Ramazan, Trablus 1983). 4. *Şerhu Vaşıyyeti'l-İmâmî'l-A'zam*. Ebû Hanîfe'ye ait *el-Vaşıyye* adlı risâlenin şerhidir (İstanbul 1289).

Bunlardan başka fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis, tefsir ve kelâmı ilgili önemli bazı eserleri de şunlardır: *Şerhu Telhişü'l-Câmi'î'l-kebîr*; *Telhişü't-Telhiş*; *Şerhu's-Sirâciyye*; *et-Ta'rîr 'alâ Usûli'l-Pezdevî*; *en-Nükud ve'r-rüdûd fi şerhi Mün-tehe's-sûl ve'l-emel fi ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel*; *Şerhu Menâri'l-envâr*; *Tuhtetül-ebrâr fi şerhi Meşâriki'l-envâr fi'l-cem' beyne's-Şahîhayn*; *Hâşiyetü'l-Keşşâf*; *el-İrşâd fi şerhi'l-Fıkhîl-ekber*; *Şerhu 'Umdeti'l-'akâ'id li'n-Nesefî*; *el-Makşad fi'l-kelâm* (bu eserlerin yazmaları için bk. Brockelmann, GAL, I, 443, 460, 466-467; II, 97, 250; Suppl., I, 285, 287, 508, 538, 637; II, 89-90; Sezgin, I, 138, 411, 412, 417, 427, 442; Bâbertî, *Şerhu 'Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, s. 15-17).

BİBLİYOGRAFYA:

Bâbertî, *el-İnâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* içinde), Kahire 1389/1970, I, 5-6; a.mlf., *Şerhu 'Akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Arif Aytekin), Küveyt 1409/1989, s. 11-18; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 9; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 307; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 99; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 421; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 250-251; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gümür*, II, 179-181; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 304; XI, 302-303; İbn Kutluboğa, *Tacüt-te-râcim*, Bağdad 1962, s. 66; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 239-240; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 269-270; *Keşfü'z-zunân*, II, 2035; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 293-294; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 127, 195-198; Osmanlı Müellifleri, I, 221-222; Serkîs, *Mu'cem*, I, 503-504; Brockelmann, GAL, I, 443, 460, 466-467; II, 97, 250; Suppl., I, 285, 287, 508, 538, 637; II, 89-90; Sezgin, GAS, I, 138, 411, 412, 417, 427, 442; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 171; Zirikî, *el-A'lam*, VII, 271; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XI, 298-299.

ARİF AYTEKİN

BÂBİALİ

(باب عالی)

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Paşa Kapısı ve Sadâret Dairesi, nezâretlerin kurulmasından sonra da Osmanlı hükümeti mânasında kullanılan bir tabir.

□ TARİH. "Yüce kapı" anlamında bir tamlama olan Bâb-ı Âlî, yaygınlığı sebebiyle çok defa tek kelime halinde kullanılmıştır. Osmanlılar'da ve genel olarak Türkler'de üç dilde *kapı*, *bab* ve *der* kelimeleri "padişah ve sadrazam sarayı, devlet ve hükümet dairesi" mânasında kullanılmıştır. Bu anlamlarıyla Osmanlı öncesi Türk ve İslâm devletlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Osmanlılar'da Bâb-ı Hümâyün padişah kapısı ve sarayı, Bâb-ı Âsafî sadrazam kapısı ve sarayı, Bâb-ı Meşihat şeyhülislâm dairesi, Bâb-ı Seraskerî seraskerlik dairesi, Bâb-ı Defterî defterdârlık dairesi anlamında yaygın olarak kullanılmıştır.

Bâbiâli tabiri XVI ve XVII. yüzyıl kaynaklarında nâdiren Bâb-ı Hümâyün, Dîvân-ı Hümâyün mânasında geçmekte olup o dönemde sadrazam dairesi anlamında kullanılmamıştır. XVIII. yüzyılın özellikle ikinci yarısına ait kaynaklardan Subhî Mehmed, İzzî Süleyman Efendi ve Çeşmizâde Mustafa Reşid (ö. 1770) tarihlerinde Bâb-ı Âsafî tabirine rastlanmakta ise de Bâbiâli ifadesi geçmemektedir. Ancak yüzyılın sonlarına doğru "sadrazam dairesi" ve "paşa kapısı" anlamında Bâbiâli kullanılmaya başlanmıştır. Meselâ Halil Nûri (ö. 1798) Fransız elçisinin kabulü münasebetiyle, Edib Mehmed Emin Efendi (ö. 1801) III. Selim'in cülûsunu anlatırken vekâyî-nâmelerinde Bâbiâli tabirini zikretmişlerdir. Ahmed Vâsıf Efendi ise (ö. 1806) *Mehâsinü'l-âsâr*'da paşa kapısı anlamında Bâbiâli'yi sıkça kullanmıştır. Aynı şekilde Şânizâde Mehmed Atâullah (ö. 1826) ve Câbî tarihlerinde de çeşitli vesilelerle Bâbiâli'den bahsedilmektedir. Giderek Batı'daki mânasıyla Osmanlı hükümeti için kullanılan kelime, Avrupalı tarihçi ve seyyahların eserlerinde de "yüce kapı" mânasına Sublime Porte, Hohe Pforte şeklinde kullanılarak tanınmış bir isim haline gelmiştir. XIX. yüzyılda özellikle Abdülmecid ve Abdülaziz'in saltanatlarında ise tek başına Osmanlı hükümetini ifade eden bir tabir olmuştur.

Bâbiâli'yi müstemilâtı, çalışma düzeni ve devlet teşkilâtındaki yeri bakımın-